

05. Eğitimde Türk Dünyası Edebiyatları (1920-1929)¹

Ferhat KAYACAN²

APA: Kayacan, F. (2024). Eğitimde Türk Dünyası Edebiyatları (1920-1929). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 88-99. DOI: <https://zenodo.org/record/13822881>

Öz

Türk dünyası edebiyatlarının eğitim uygulamalarındaki varlığını saptamak amacıyla yapılan çalışma betimsel tarama modeliyle desenlenmiştir. Araştırmada 1920 ile 1929 yılları arasındaki eğitim uygulamaları çalışma alanı olarak sınırlanmıştır. Çalışma alanında uygulanan öğretim programları ve ilgili derslerde kullanılan kitaplar çalışmanın amaçları doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışmada Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili elde edilen veriler, birincil kaynaklardan toplanmıştır. Betimsel tarama modeliyle elde edilen Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada liselerin ikinci kademe ikinci ve üçüncü sınıf öğretim programlarında Türk dünyası ve edebiyatlarıyla ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Lise ikinci sınıf öğretim programında yer alan tarih-i edebiyat dersleri ile Türk edebiyatı tarihi; lise üçüncü sınıf öğretim programında yer alan Garp medeniyeti dairesindeki Türk edebiyatı ile lise üçüncü sınıfta sadece edebiyat şubelerinde uygulanan ilave edebiyat dersinin içeriğinden Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili verilere ulaşılmıştır. Sözü edilen derslerin öğretim programlarının ve bu derslerin eğitim süreçlerinde kullanılan İbrahim Necmi'nin hazırladığı *Tarih-i Edebiyat Dersleri I-Eski Edebiyatımızın Tarihine Seri Bir Nazar* (1338), Mehmet Fuat'ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926), Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926) ve İsmail Habip'in hazırladığı *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1925) isimli kitapların içerikleri analiz edilmiştir. Lise derslerinde kullanılan bu kitaplardan Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili elde edilen veriler düzenlenmiş ve anlaşılır hâle getirilmiştir. Ana diliyle eğitimi önemseyen çalışmanın Türk dünyasıyla ilgili çalışmalara da katkısı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Edebiyat eğitiminde Türk dünyası, Türk dili ve edebiyatı eğitimi, Türk dünyası edebiyatı.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: 16

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 07.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:**

21.09.2024; DOI: <https://zenodo.org/record/13822881>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi / Dr. Gazi University, Institute of Educational Sciences, Turkish Language and Literature Education (Ankara, Türkiye), ferhatkayacan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8922-8412>, ROR ID: <https://ror.org/054xkpr46>, ISNI: 0000 0001 2169 7132, Crossref Funder ID: 501100003356

Turkish World Literatures in Education (1920-1929)³

Abstract

The study, which was conducted to determine the presence of Turkic world literatures in educational practices, was designed with descriptive survey model. In the study, educational practices between 1920 and 1929 were limited as the study area. The curricula applied in the study area and the books used in the related courses were analysed in line with the aims of the study. The data obtained in the study related to the literatures of the Turkic world were collected from primary sources. The data related to the literatures of the Turkic world, which were obtained by descriptive survey model, were analysed by content analysis method. In the study, findings related to the Turkish world and literatures were found in the second and third grade curricula of high schools. The data related to the Turkish world literatures were obtained from the content of the history of Turkish literature and history of Turkish literature courses in the curriculum of the second grade of high school, Turkish literature in the circle of Western civilisation in the curriculum of the third grade of high school and the content of the additional literature course applied only in literature branches in the third grade of high school. The contents of the curricula of the aforementioned courses and the books used in the educational processes of these courses, Tarih-i Edebiyat Dersleri I-Eski Edebiyatımızın Tarihine Seri Bir Nazar (1338) by İbrahim Necmi, Türk Edebiyatı Tarihi (1926) by Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Numuneleri (1926) by Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan and Hasan Âli, and Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi (1925) by İsmail Habip, were analysed. The data obtained from these books, which are used in high school courses, about the literatures of the Turkish world have been organised and made comprehensible. It is thought that the study, which attaches importance to education with mother tongue, will also contribute to the studies on the Turkic world.

Keywords: literature education in the Turkish world, Turkish language and literature education, Literature in the Turkish world.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest in this study.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethics Approval: No research requiring ethics committee permission was conducted in the study.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Ithenticatge, Rate: 16%

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 07.07.2024-Acceptance Date: 20.09.2024-Publication Date: 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13822881>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Dil ve edebiyat dersleri, bireysel gelişimde üst düzey düşünme becerilerinden anlama ve anlatma becerilerini geliştirecek eğitim ortamlarını sağlaması bakımından önemlidir. Dil ve edebiyat eğitimiyle anlama ve anlatma becerileri geliştirilen bireylerin, sadece hatırlama ve kavrama gibi becerilerin dışında öğrenilen bilgilerin yeni durumlara uyarlanması, bir problemin parçalara ayrılarak çözümlenmesi ve bilginin kaynağının sorgulanması gibi üst düzey düşünme becerileri de gelişecektir. Bu zihinsel gelişimi destekleyici eğitim ortamı sadece dil ve edebiyat eğitimiyle sağlanabilmektedir.

Teknolojinin hızlı gelişmesiyle iletişim araçlarının kullanımı da yaygınlaşmış, kültürel paylaşım da hızlanmıştır. Ülkeler arasındaki iletişimde tek dilin kullanıldığı günümüzde bilimin, sanatın, ticaretin ve teknolojinin tek dilli olduğu görülmektedir. Bu durum da dünyadaki bütün gelişmelerin tek bir milletin egemenliği altında sürdürülmesine neden olmaktadır. Ülkelerin bağımsızlığını zedeleyen bu duruma ana dili eğitimiyle çözüm üretilebilir. Ayrıca dil ve kültür yönünden gelişmiş bireyleri yetiştirmek için Türk dünyası edebiyatlarından alınacak metinler de eğitimde kullanılmalıdır.

Bireylerin millet bilincinin geliştirilmesinde ana dili eğitiminin etkisi yadsınamaz. Ana dilinde düşünen, düşüncelerini ana dilinde ifade eden bireylerin yetiştirilmesi ülke gelişimini de doğrudan etkileyeceğinden öğretim programlarının hazırlanmasında dil ve edebiyat eğitiminin sözü edilen etkilerine dikkat edilmelidir. Hızla gelişen dünyada Türk devletleri arasında iletişimin ve iş birliğinin artması için Türk devletlerinde uygulanan öğretim programlarında Türk dünyası edebiyatlarından örnek metinler kullanılması önemsenmelidir.

Millet bilinciyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel unsurlarından birinin ana dili eğitimi olduğu bilinmektedir. Özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bilim ve sanat dili olarak Türkçenin gelişmesi için ana diliyle eğitim çalışmalarına önem verilmiştir. Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması, alfabenin değiştirilmesi, dilde sadeleşme çalışmalarının yapılması, öğrencilerin Arapça ve Farsça kelime ve içeriklerden muaf tutulması gibi uygulamalar bu çalışmaların örnekleridir. Türk dünyası edebiyatlarından ürünlerin eğitimde kullanılması da Türkçeyi geliştirmek için yapılan çalışmalardandır. Ana dili eğitiminde Türk dünyası edebiyatlarından ürünlerin kullanılması ortak bir kültürel birlik oluşturabileceği gibi Türk devletlerinin kültür, sanat, ticaret, bilim ve teknoloji alanında da birlikte çalışmalarını destekleyecektir.

Ana dili eğitimlerinde bireylerin ana diliyle düşünmelerini ve üretmelerini destekleyici çalışmalara yer verilmelidir. Düşünceyle dil arasındaki ilişkiyi Vygotsky (2018) "düşünme denilen şey aslında ses çıkarmadan konuşmaktır" (s. 8) sözleriyle anlatmıştır. Dil becerileri gelişen bireylerin iletişim yönleri güçlü olacak ve iş yaşamındaki başarısı da bu durumdan etkilenecektir. Ana dili bilinciyle yetiştirilecek bireylerin ülke gelişimine katkısı da düşünüldüğünde Türk devletlerinde eğitilmiş bireylerin beyin göçü engellenebilir.

İnsan, okuduğundan anlam çıkarabildiği ölçüde düşünebilecektir. Buna göre, ana dili becerilerinin sağlıklı geliştirilmesi için ders materyalindeki metinlerin hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarına göre seçilmesi, üst düzey düşünme becerilerinin gelişime katkı sağlayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Ana dili eğitiminde Türk dünyası edebiyatları ürünlerinin kullanılması kültürel birliği geliştireceği gibi Türkçenin kültür, sanat, ticaret, bilim ve teknoloji dili olarak gelişmesini de destekleyecektir. Ana dilini

etkili kullanan, ana dilinde üreten bireyler ülke gelişimini de etkileyecektir. Türk devletlerindeki dil ve edebiyat derslerinin öğretim programlarında Türk dünyası edebiyatlarına yer verilmesi bu bakımdan önemli görölmektedir.

1.1. Çalışmanın Önemi

Türk dünyası edebiyatlarının öğretim süreçlerindeki durumunu tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışma, Türk dünyasındaki kültür alışverişini sağlayan eğitim uygulamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu çalışma, Türk dünyasında ortak bir kültürel birlik oluşturmada planlı öğretim uygulaması örneği göstermesi bakımından da önemlidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bilim ve sanat dilinde Türkçenin gelişmesi için ana dilinde eğitimi önemseyen bu çalışmanın temel amacı, 1920 ile 1929 yılları arasındaki eğitim uygulamalarında Türk dünyası edebiyatının varlığını saptamaktır. Çalışmada bu amacı destekleyen ve araştırmaya yön veren araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- Türk dünyası edebiyatı, 1920 ile 1929 yılları arasında uygulanan öğretim programlarının içeriğinde ne şekilde yer almıştır?
- 1920 ile 1929 yılları arasında eğitim süreçlerinde kullanılan ders kitaplarının Türk dünyası edebiyatıyla ilgili içerikleri nelerdir?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeline, çalışma alanına, çalışmanın sınırlılıklarına, veri toplama sürecine ve verilerin analizine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

1920-1929 yılları arasındaki eğitim uygulamalarında Türk dünyası edebiyatının varlığını belirlemek amacıyla yapılan çalışma, betimsel tarama modeliyle desenlenmiştir. Betimsel tarama modelini Karasar (2014, s. 77) “araştırmaya konu olan birey, olay ve nesne kendi koşulları içinde, olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” şeklinde açıklamıştır. Bu araştırma desenine göre çalışma alanındaki öğretim programlarından ve eğitim süreçlerinde kullanılan ders kitaplarından Türk dünyası edebiyatıyla ilgili elde edilen bulgular kendi koşulları içerisinde olduğu gibi betimlenmiştir.

2.2. Çalışma Evreni

Çalışma evreni, 1920 ile 1929 yılları arasında uygulanan Türk dili ve edebiyatı dersleridir. Çalışmanın amacına göre, bu evrenden seçilen öğretim programları ve ders kitaplarındaki Türk dünyası edebiyatıyla ilgili içerikler de çalışma alanını oluşturmaktadır.

2.3. Sınırlılıklar

Çalışmanın zaman, öğretim programı ve ders kitaplarıyla ilgili sınırlılıkları şu şekilde belirlenmiştir:

- Çalışma 1920 ile 1929 yılları arasındaki liselerdeki Türk dili ve edebiyatı eğitimi uygulamalarıyla sınırlandırılmıştır.

- Çalışma alanında uygulanan Galatasaray Sultanisinin öğretim programı, 1340 Lise Müfredat Programı Esbab-ı Mucibe Lahiyası, 1340⁴ Tarihli Orta Mektep ve Lise Müfredat Programına Zeyl kapsamında Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili içeriklere yer verilen derslerle çalışma sınırlandırılmıştır.
- Çalışma alanında Türk dili ve edebiyatı derslerinde kullanılan ders kitaplarından İbrahim Necmi'nin hazırladığı *Tarih-i Edebiyat Dersleri I-Eski Edebiyatımızın Tarihine Seri Bir Nazar* (1338⁵), Mehmet Fuat'ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926), Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926), İsmail Habip'in *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1925) isimli kitabıyla sınırlandırılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Çalışma alanındaki Türk dünyası edebiyatlarının varlığıyla ilgili alan yazını, uygulanan öğretim programları ve kullanılan ders kitapları taranarak araştırma verileri elde edilmiştir.

Çalışma, veri toplama yöntemlerinden biri olan belgesel tarama yönteminin aşamalarına uygun yapılmıştır. Karasar (2014, s. 183) “mevcut belge ve kayıtların incelenerek veri toplanması şeklinde tanımladığı belgesel tarama yönteminin kaynak bulma, okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerini içerdiğini” belirtir. Bu açıklamaya uygun olarak araştırma verileri toplanmıştır. Karaağaçlı (2023, s. 141) çalışmasında tarama işleminin “kaynak taraması, literatür taraması, rapor değerlendirmesi ve mevcut programların incelenmesi” şeklinde yapılması gerektiğini belirtir. Bu açıklamaya göre, yayın taramasında uzman görüşleri, alan yazını ve resmî kaynaklardan yararlanılmış ve çalışma verileri bu şekilde elde edilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada betimsel tarama modeliyle elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, içerik analizinin “belirli bir nitel veri içerisindeki kelimelerin, konuların, kavramların anlamlarının ve aralarındaki ilişkilerin tespitine yönelik kullanılan bir araştırma yöntemi” (Zülfikar, 2022) tanımına uygundur. Yıldırım ve Şimşek'in (2008) açıkladığı gibi içerik analizinin amacı esas olarak metinden elde edilen verileri açıklayabilecek bağlantıları ve kavramları bulmaktır. Bu amaca göre çalışmada alanındaki Türk dünyası edebiyatı varlığıyla ilgili akademik ve resmî kaynaklar taranmıştır. Ulaşılan veriler düzenlenmiş ve anlaşılır hâle getirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Cumhuriyet ilan edilmeden önce Kurtuluş Savaşı zamanında da eğitimin devam ettiği bilindiğinden çalışmanın başlangıcı olarak 1920 yılı belirlenmiştir. Galatasaray Sultanisinin bu dönemdeki eğitimleri incelendiğinde yalnızca onuncu sene (sınıf) öğretim programında yer alan, fen ve edebiyat şubelerinde haftalık iki saat olacak şekilde tasarlanan tarih-i edebiyat dersinin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarının olduğu belirlenmiştir. Bu dersin eğitim sürecinde ders kitabı olarak kullanılan, İbrahim Necmi'nin hazırladığı, Matbaa-i Âmire tarafından Rumi 1338 yılında basılan *Tarih-i Edebiyat Dersleri I-Eski Edebiyatımızın Tarihine Seri Bir Nazar* adlı kitap çalışmanın amaçlarına göre analiz edildiğinde Medhal bölümünde Türk Lisan ve Edebiyatına Umumi Bir Nazar başlığının altında Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Bu bölümün içeriğinde Lisanların Aksamı ve Lisan Aileleri, Türkçenin Lisani Mevkisi ve Taksimati, En Eski Türk Yadigarları, Orhun Abideleri, Hibetü'l-Hakaik,

⁴ Rumi 1340 yılı Türk Tarih Kurumunun Tarih Çevirme Kılavuzuna göre miladi 1924 yılıdır.

⁵ Rumi 1338 yılı Türk Tarih Kurumunun Tarih Çevirme Kılavuzuna göre miladi 1922 yılıdır.

Kutadgu Bilig, Türk Edebiyatının Kadim Tekâmülü, Türk Edebiyatında İslami ve Tasavvufi Tesirler” başlıklı hazırlanan içeriklerde konu anlatımlarına yer verildiği, örnek metin kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk resmî öğretim programı olan, Rumi 1340’ta yayımlanan Lise Müfredat Programı Esbab-ı Mucibe Lahiyası isimli öğretim programında yer alan lise ikinci kademe ikinci ve üçüncü sınıf derslerinin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili bölümlerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ikinci sınıf öğretim programında yer alan Türk edebiyatı tarihi dersinin içeriğinde; lise ikinci kademe lise üçüncü sınıfta fen ve edebiyat şubelerinde uygulanan Garp medeniyeti dairesindeki Türk edebiyatı dersinin içeriğinde; lise üçüncü sınıfta sadece edebiyat şubelerinde uygulanan ilave edebiyat dersinin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili bölümler yer almıştır.

Lise ikinci kademe ikinci sınıf öğretim programında yer alan Türk edebiyatı tarihi dersi İslamiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı, İslam Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı hâlinde iki edebî döneme ayrılmıştır. Bu dönemlerden İslamiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı için hazırlanan öğretim programının konu ve içerikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1 Türk Edebiyatı Tarihi Dersinin İslamiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı Bölümünün Konu ile İçerikleri

Konu	İçerik
Giriş	Kable’l-İslam Türk tarih ve medeniyetine umumi bir nazar
Lisan ve Yazı	Eski Türk lehçeleri Yenisey ve Orhun Kitabeleri Orhun yazısı, Uygur yazısı Türkçede kullanılan sair muhtelif elifbalar
Millî Türk Destanı	Oğuz, Tu Kiu ve Uygur destanları
İlk Şiirler ve İlk Şairler	Ayinlerde şiir, Millî musiki, İlk mevzular, Vezin ve kafiye Eski Türk edebiyatına umumi bir nazar

Tablo 1’e bakıldığında *İslamiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı* başlıklı bölümün içeriğinde dört konunun yer aldığı görülecektir. Bu bölümün girişi İslamiyet öncesi Türk medeniyeti ve tarihiyle ilgili bir içerikle başlamıştır. Bu içerikten yeni kurulan devletin bireylerinde millet bilincini oluşturma amaçlandığı ve bu amaca doğrultusunda Türk milletinin köklü bir kültüre sahip olduğunu gösterecek eğitim içeriklerinin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Öğretim programın uzak hedeflerinde bu millet bilincinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Programın bu uzak hedefini destekleyen *Lisan ve Yazı*, *Millî Türk Destanı*, *İlk Şiirler ve İlk Şairler* konuları da ders içeriğinde yer almıştır.

Dersin *İslam Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı* şeklinde isimlendirilen ikinci bölümü altı konudan oluşmuştur. Bu konular ve konuların içerikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2 Türk Edebiyatı Tarihi Dersinin İslam Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı Bölümünün Konu ile İçerikleri

Konu	İçerik
İslam Medeniyeti ve Türkler	Garp ve Acem edebiyatının tarihî inkişafına bir nazar
İslami Edebiyat	İslami edebiyatta tasavvuf tesirleri ve mahiyeti İslami edebiyatta vezin ve şekil
Moğol İstilasına Kadar Türk	Karahaniler Devri’nde Türk lisan ve edebiyatı

Edebiyatı	Kutadgu Bilig Selçukiler Devri'nde Türk lisan ve edebiyatı Tasavvuf edebiyatının menşei ve inkişafı Ahmet Yesevi ve muakkipleri Harzem ve Anadolu'da Türk Edebiyatı
Moğol İstilası ve Neticeleri	Moğol istilasından sonra Türk lehçeleri Çağatay lehçesi Oğuz lehçesi Oğuz lehçesinin şarki ve garbi iki şubeye ayrılması
Timur İstilasına Kadar Türk Edebiyatı	Bu devre kadar Çağatay edebiyatının geçirdiği devreler ve bu edebiyatın büyük şahsiyetleri Anadolu (Garp Türkleri) edebiyatının geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri (şairler, nasirler, sufiler, mütercimler, halk şair ve hikâyecileri) Azeri (Şarki Oğuz) edebiyatının teessüs ve inkişafı
Onuncu Asra Kadar Türk Edebiyatı	Çağatay, Osmanlı, Azeri edebiyatlarının bu asra kadar geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri

Tablo 2'ye bakıldığında *İslamiyet Medeniyeti Dairesindeki Türk Edebiyatı* başlıklı bölümün altı konudan oluştuğu görülecektir. *İslam Medeniyeti ve Türkler* başlıklı konuda genel bilgilerden oluşan içerikten sonra *İslami Edebiyat* başlıklı konuda şekil ile tür gibi edebî bilgilerle ilgili içerik tasarlanmıştır. Tanzimat Dönemi'ne kadar olan Türk edebiyatı dört dönem şeklinde konulara ayrılmıştır. *Onuncu Asra Kadar Türk Edebiyatı* başlıklı konuda içeriğin uygulanmasına yönelik öğretim programında şu açıklamaya yer verilmiştir:

“Her lehçe edebiyatı ayrı ayrı tetkik edilmekle beraber yekdiğeriyle olan müşabehet ve münasebetleri gösterilecektir. Şairler, nasirler, mütercimlerden başka; meddah, kıssahan, saz şairi gibi halk edebiyatı; edebiyat-ı sofıye; Bektaşî, Kızılbaş gibi taifelere ait mezhebi edebiyat mevzubahis olacaktır. Edebiyatımızın diğer komşu edebiyatlarla tesir ve aksitesirleri ve bilhassa Acem edebiyatının her devirdeki tesirleri de anlatılacaktır. Büyük şahsiyetler her defa sıklet yapmakla beraber tercüme-i hâl tafsilatından ziyade edebiyat ve sanayi-i nefisenin, fikrî ve medeni hayatın umumi tekâmülü gösterilmeli ve edebî nevilerin inkişafı ayrı ayrı esbab-ı tarihiyeleriyle izah edilmelidir. Derste mevzubahis metinler üzerinde azami nispette lisani ve edebî tetkikat yapılmalıdır” (Lise Müfredat Programı Esbab-ı Mucibe Lahiyası, 1340).

Öğretim programında gecen bu açıklamada kronolojik tasnif düzenine göre dönemini temsil eden güçlü edebî şahsiyetlerle öğretim programının içeriği hazırlanmıştır. Ders uygulamalarında dönem temsilcilerinin tanıtımının dışında dönemin edebî metinlerinin incelenmesi de istenmiştir. Bundan da dönemin edebiyat tarihi eğitiminde metni temele alan edebiyat eğitimi anlayışının olduğu söylenebilir. Liselerin ikinci kademe ikinci sınıftaki Türk edebiyatı tarihi dersinin öğretim programı, İslamiyet'ten önceki dönemlerden başlayıp X. asra kadar olan zaman dilimindeki Türk dünyası edebiyatlarını kapsamaktadır. Bu derste Mehmet Fuat'ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926) isimli kitap ile Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926) isimli kitap kullanılmıştır.

Mehmet Fuat tarafından sosyolojik bakış açısıyla hazırlanan *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926) isimli kitap edebiyat tarihine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. İslamiyet öncesi Türk edebiyatından başlayan kitap, İslamiyet'in kabul edilmişinden 14. yy.a kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Karahanlılar, Selçuklular ve Moğollar Devri edebiyatı, 13. yüzyılda Anadolu'da Türk edebiyatı ve son olarak da 14 yüzyıldada Çağatay edebiyatıyla kitap içeriğinde yer almıştır. Bu kitap içeriği *1340 Lise Müfredat*

Programı Esbab-ı Mucübe Layihası'ndaki lise ikinci sınıf Türk edebiyatı tarihi dersinin öğretim programıyla uyumludur. Türk dnyası edebiyatlarıyla ilgili tarihî bilgilerin yer aldığı kitapta dönemin metinlerine yer verilmemiştir.

Mehmet Fuat'ın kitabında edebî metin örneklerinin olmamasından kaynaklanan eksiklik, Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926) isimli kitapla giderilmiştir. Kitabın içeriği *İslamiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı Numuneleri*, *İslamiyet'ten Sonra Hakaniye Kâşgar Edebiyatı*, *Çağatay Edebiyatı Numuneleri*, *Azeri Edebiyatı Numuneleri* ve *Garp Türkleri Edebiyatı Numuneleri* hâlinde adlandırılan beş bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerin içeriği *1340 Lise Müfredat Programı Esbab-ı Mucübe Layihası* ve uyumludur.

İslamiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı Numuneleri bölümü *Orhun Abideleri* ve *Oğuz Destanı* başlıkları altında hazırlanan içerikte örnek metinler kullanılmıştır.

İslamiyet'ten Sonra Hakaniye, Kâşgar Edebiyatı bölümünde *Divânu Lügâti't-Türk*, *Kutadgu Bilig* ve *Aybetü'l-Hakayık* eserleriyle ilgili bilgiler verilmiş, eserden örnek metinler içerikte kullanılmıştır.

Çağatay Edebiyatı Numuneleri bölümünde şu edebî temsilcilerle ilgili bilgiler verilerek içerik hazırlanmıştır: Ahmet Yesevi, Harezmi ve Hucendi, Mir Haydar, Sekkâkî, Süleyman Bakırgani, Lütfi, Emiri, Seyf-i Sarayı, Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai. *Hikmet* başlığı altında Ahmet Yesevi'den örnek metinlere, *Süleyman Bakırgani'den* başlığı altında da örnek metinlere yer verilmiştir. Harezmi'nin *Muhabbetname* isimli eseri bir bölüm, Hucendi'nin *Letafetname* adlı kitaptan *Münacat* ve *Sebeb-i Nazm-ı Kitap* başlıklı bölümler kitap içeriğine alınmıştır. Seyf-i Sarayı'nın *Nazire*, *Gazel* ve *Gülistan Tercümesi Mukaddimesi'nden* başlıkları altında örnek metinlerine yer verilmiştir. Mir Haydar'ın *Mahzenü'l-Esrar* tercümesinden bir bölüm içeriğinde kullanılmıştır. Sekkani, Çağatay lehçesinin hicri dokuzuncu asırdaki altın döneminin şairlerinden biri olarak tanıtılmış, edebî metinleri üç gazel ile örneklenmiştir. Aruz veznini Türkçede başarılı kullanan öncülerden biri olarak tanıtılan Lütfi, on gazel örneğiyle tanıtılmıştır. Emiri gazel, muhammes ve terci-i bent örnekleriyle edebî metinleri örneklenmiştir. Hüseyin Baykara, dört gazeliyle edebî yönü tanıtılmıştır. Ali Şir Nevai, *Divandan* başlığı altında *Dibace-i Divan-ı Nevai* ismiyle yazılan ilk Türkçe divan dibacesi örneklenmiş; bu metinden sonra *Gazel*, *Nazım*, *Rubai*, *Müstezat* ve *Muhammes* başlıklı metinlerle Ali Şir Nevai'nin edebî metinleri gösterilmiş; *Sakiname*, *Mecalisü'n-Nefais*, *Mahbûbü'l-Kulûb* ve *Muhakemetü'l-Lugateyn* eserlerinden bölümler kitap içeriğinde yer almıştır. Bunların dışında *Nehcü'l-Ferâdis*, Çağatay Türkçesinin nesrini örneklemek için kullanılmıştır.

Azeri Edebiyatı Numuneleri bölümünün içeriğinde şu edebî isimlerle ilgili bilgiler verilerek içerik oluşturulmuştur: Hüseyinoğlu, Kadı Burhaneddin, Darir Erzurumi, Nesimi, Habibi ve Hatâyi. Bu edebî kişilerle ilgili açıklamalar ve örnek metinlerle *Azeri Edebiyatı Numuneleri* bölümünün içeriği hazırlanmıştır. Hüseyinoğlu'nun kitap içeriğindeki gazeli ile "Seyf-i Sarayı ile Ahmet Dai'nin meşhur gazelleri arasında benzerlik olduğu söylenmiş, bu durumun Hüseyinoğlu'nun diğer şairlere örnek olabilecek derecede kıymetli bir edebî kişilik oluğu söylenmiştir. Kadı Burhanettin, dört gazel, altı rubai, on bir tuyug örneğiyle; Seyyid Nesimi, iki mesnevi, on gazel ve on tuyug örneğiyle; Habibi altı gazeliyle; Hatâyi, mahlasını kullanan Şah İsmail yedi gazel ile iki nefes örneğiyle tanıtılmıştır. Azeri edebiyatında nesir örneği için Erzurumlu Darir'in *Fütühü's-Şam* isimli eseri kitapta yer almıştır.

Garp Türkleri Edebiyatı Numuneleri kitabın son bölümüdür. *Yusuf u Züleyha Manzumesi*, *Kitab-ı Dede Korkut* tanıtılmış ve örnek metinlere yer verilmiştir. Mevlana Celaleddin Rumi ve Sultan Veled'in

yaşamları, edebî şahsiyetleri ve edebî ürünleriyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. *Rûbabname*, *İbtidaname* ve Sultan Veled'in üç gazeli örnek metin olarak kullanılmıştır. Şeyyad Hamza'nın, iki gazeliyle edebî yönü gösterilmiştir. Sofiyane eserlerine karşın Türkçeyi kullanma gücü ön plana çıkarılan Gülşehri, *Mantku't-Tayr*'dan alınan üç bölümle tanıtılmıştır. Diğer şairler gibi Farsça etkisinde olmaması ve Türkçe yazması yönüyle tanıtılan Yunus Emre'nin, *münacaat*, *nefes* ve *ilahi* örnekleriyle edebî yönünü gösterilmiştir. Halk edebiyatının başlıca simalarından biri olarak tanıtılan Kaygusuz Abdal, *Makalat-ı Baba Kaygusuz*, *Gazel*, *Mesnevi*, *Nefes* ve *Şathiyat* başlıklı örnek edebî metinlerle tanıtılmıştır. Eflâki Dede'nin edebî yönü iki gazelle gösterilmiştir. Âşık Paşa'nın, *Garipname*'den alınan bir bölümüne, bir kaside ve üç gazeline yer verilmiştir. *Süheyl ü Nevbahar*, *Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi*, *Kelile ve Dimne*'den örnek metinlerle Hoca Mesud'un edebî metinleri örneklenmiştir.

Fatiha Tefsiri başlıklı metin "Aslan Bin İnanç Bey namına yazılan bu Fatiha Tefsiri sekizinci hicret asrının garip lehçesine ait nesirlerinden en mükemmel bir numunedir" (s. 186) şeklinde tanıtılmış, eserde Arap imlasını temsil eden hareketlerin olmadığı belirtilmiştir. Üslup ve eda bakımından eserin tamamen Türkçe özelliklerinin olduğu söylenmiştir. *Fermanlar* başlığı altında "lisanın geçirdiği istihaleyi daha iyi bir surette anlayabilmek" (s. 188) amacıyla dört fermanın kitaba alındığı söylenmiştir.

Şeyhoğlu'nun edebî yönü bir gazelle; Ahmedî'nin edebî yönü bir kaside, altı gazel ve *İskendername*'den bir bölümle; Ahmet Dai'nin edebî yönü bir münacat, bir kaside, biri nazire olan beş gazelle; Süleyman Çelebi'nin edebî yönü *Mevlid-i Şerife'den Münacat*, *Velâdet Fash'ndan*, *Tefrih ve Münacaat*, *Dua* ve *İltica* başlıkları altındaki örnek metinlerle; Şeyhi'nin edebî yönü kaside, naat, tevhit, yedi tane gazel, mesnevi, terciibent, *Harname*, *Hüsrev ü Şirin*'den örnek metinlerle; Mercimek Ahmet'in edebî yönü *Agaz-ı Destan*, *Nuşirevan'ın Nasihatleri Beyan Olunur*, *Aşk ve Âşıklık Halka Beyan Olunur* başlıklarıyla *Kabusname Tercümesi*'nden alınan örnek metinlerle; Hümami'nin edebî yönü bir kaside, dört gazel ve yedi muhammesle; Atayî'nin edebî yönü iki kaside, dört gazelle; Elvan-ı Şirazi'nin edebî yönü beş gazel, iki müstezat ve *Gülşen-i Raz* tercümesinden alınan örnek metinle; İbn Arabşah'ın edebî kişiliği *Tefsir Tercümesi*'nden başlığı altında *Sure-i Yusuf'tan*, *Sure-i İhlas'tan* tercüme örneklerle gösterilmiştir.

Selçukname başlığı altında Yazıcızade Ali tarafından İbn Bibi ve Camiü't-Tevarih'den iktibas edilen metin hakkında açıklamaya yer verilmiş, *Gıyaseddin Keyhüsrev* ile ilgili bir bölümle *Selçukname*'deki metinler örneklenmiştir.

Cemali'nin edebî yönü dört gazel, *Gülşen-i Uşşak*'tan alınan iki kasideyle; Nizami'nin edebî metinleri bir kaside ve yedi gazelle; Yazıcızade Mehmet Efendi'nin edebî yönü *Muhammediye*'den örnek metinlerle; Melihî'nin edebî yönü dokuz gazel, yedi rubaiyle; Zeynep Hatun'un edebî yönü bir gazelle gösterilmiştir.

Nişani, tanıtıldıktan sonra *Mektubun Sureti* başlığı altında Fatih Sultan Mehmet'in Uzun Hasan'a gönderilmek üzere Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa'ya yazdırdığı mektuba yer verilmiş; sonra da Nişani'nin edebî yönü beş gazeliyle gösterilmiştir.

Sinan Paşa'nın nesirleri *Tazarruat*'tan, *Tezkiretü'l-Evliya Mukaddimesi*'nden, *Beyazıd-ı Bestami* başlıkları altında örneklenmiştir.

Şehzade Cem'in edebî yönü sekiz gazel, bir münacat, iki manzum mektup ve bir murabba örneğiyle; Sadi-i Cem'in edebî yönü bir kaside, beş gazeliyle; Ahmet Paşa'nın edebî metinleri iki kaside, dokuz gazel

ve bir mersiyeyle kitap içeriğinde gösterilmiştir. Aşıkpaşazade'nin bablar ve soru-cevap şeklinde hazırlanan *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserinden beş bab, bir soru-cevap bölümü örnek olarak alınmıştır. Tursun Bey'in edebî yönü *Târîh-i Ebû'l-Feth* adlı eserinden örnek metinlerle; Mesîhi'nin edebî yönü iki kaside, sekiz gazel ve murabba ile gösterilmiştir.

Kitap içeriğı incelendiğinde dönemini temsil edebilen güçlü edebî kişiliklerle kitap içeriğı hazırlandığı görülmektedir.

1929 Orta Mektep ve Lise Müfredat Programı ile lise ikinci kademe ikinci sınıftaki Türk edebiyatı tarihi dersinin kapsamı geliştirilmiş, dersin kapsamı “menşeyinden Tanzimat'a kadar edebiyatımızın divan ve halk edebiyatları cepheleleri nazarıdikkate alınarak mülâhhas malumat” (1929) şeklinde olması istenmiştir. Bu düzenlemeyle Mehmet Fuat'ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabının içeriğı ile Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926) isimli kitabın içeriğı 1929'daki öğretim programına göre eksik kaldığından sonraki dönemlerde başka kitapların hazırlanmasına neden olmuştur.

Liselerin ikinci kademe üçüncü sınıf öğretim programında yer alan Garp medeniyeti dairesindeki Türk edebiyatı isimli dersin içeriğı iki edebî döneme bölünmüştür. Bu dönemlerden birincisi olan *Onuncu Asırdan Türklerin Garp Medeniyeti Dairesine Girmesine Kadar Türk Edebiyatı* başlıklı içerikte “Çağatay, Osmanlı, Azeri edebiyatlarının tekâmülü” şeklinde belirtilmiştir. Bu içeriğın işlenişiyile ilgili öğretim programında “onuncu sınıfta takip edilen usul dairesinde devam olunacaktır” şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir.

Garp Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı isimli ikinci dönemde *Türk Edebiyatının Diğer Şubeleri* başlıklı bir bölüm hazırlanmıştır. Bu bölümün içeriğı “Garp medeniyeti altında Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında Türk lisanı ve edebiyatının tekâmülü” şeklinde açıklanmıştır. Çağdaş Türk dünyası edebiyatlarının ürünlerinin edebiyat eğitiminde kullanılması istenmiştir.

Garp edebiyatı dairesindeki Türk edebiyatı dersinin öğretim süreçlerinde İsmail Habip'in *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1925) isimli kitabı kullanılmıştır.

Türk Edebiyatının Menşei başlıklı içerikte Türk edebiyatının kaynağına ulaşmanın zorluğu anlatılmış, edebiyat dönemlerini İslamiyet'ten evvelki kavmî Türk edebiyatı, Türk ve İslam edebiyatı, Türk asri edebiyatı hâlinde üç edebî döneme ayrılmıştır. İsmail Habip (1925) “birinci devredeki edebiyatın esas damgası kavmiyet, ikinci devrede din, üçüncü devrede medeniyet” (s. 8) olduğunu belirterek edebî sınıflandırmayı toplumsal gerekçelerle ilişkilendirmiştir. Orhun ve Uygur yazıları tanıtılmıştır. Kavmî Türk edebiyatının özellikleri beş maddeyle anlatılmıştır. İslamiyet'in kabul edilmesiyle Türkçenin Hakaniye Türkçesi ismiyle şark Türkçesi ve Oğuz lehçesi ismiyle garp Türkçesi hâlinde ikiye ayrıldığı, bu lehçelerin dağıldığı coğrafi bölgeler anlatılmıştır. Ahmet Yesevi, Hakaniye Türkçesinin en önemli ismi olarak tanıtılmış, onun Türk-İslam kültürüne etkisinden bahsedilmiştir. *Orhun Kitabeleri*, Oğuz lehçesinin en eski ürünü olduğu söylenmiştir. Osmanlıcanın oluşum süreci anlatılırken Geznelilerin ve Selçukluların İran etkisinde kalması nedeniyle Oğuz Türkçesinde Acem etkisinin, din etkisiyle de Arapça etkisinin arttığı belirtilmiştir.

Öğretim programında liselerin ikinci kademe üçüncü sınıf edebiyat şubelerinde haftalık üç saat ek ders uygulanacağı belirtilmiştir. Söz konusu dersin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili bulgular tespit edilmiştir. Dersin öğretim programında “eski ve yeni edebî Türk lehçelerine ait metinler üzerinde

azami nispette tetkikat yapılması” istenmiştir.

4. Sonuç

Eğitimde Türk dünyası edebiyatlarının varlığını araştıran çalışmada çalışma alanı kapsamında Galatasaray Sultanisinin öğretim programı incelenmiş ve yalnızca onuncu sınıf öğretim programındaki tarih-i edebiyat dersinin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarının olduğu belirlenmiştir. Bu dersin eğitim sürecinde ders kitabı olarak İsmail Necmi'nin *Tarih-i Edebiyat Dersleri I-Eski Edebiyatımızın Tarihine Seri Bir Nazar* adlı kitabının kullanıldığı belirlenmiştir. Kitabın içeriğinde *Türk Lisan ve Edebiyatlarına Umumi Bir Nazar* başlığı altında Türk dünyasının ortak ürünleriyle ilgili bilgilere yer verildiği tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmî öğretim programı olan, Rumi 1340'ta yayımlanan *Lise Müfredat Programı Esbab-ı Mucibe Lahiyası* isimli öğretim programında yer alan lise ikinci kademe ikinci ve üçüncü sınıf derslerinin içeriğinde Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili bölümlerin olduğu tespit edilmiştir.

Lise ikinci sınıf öğretim programındaki Türk edebiyatı tarihi dersinde Mehmet Fuat'ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926) isimli kitap edebiyat tarihi bilgilerini içermektedir. Kitap içeriğinde dönemin edebî metin örneklerine yer verilmemiştir. Türk edebiyatı tarihi dersinin metin ihtiyacı için Hıfzı Tevfik, Hammamizade İhsan ve Hasan Âli'nin birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri* (1926) isimli kitap kullanılmıştır. Bu kitaplar 1929 *Orta Mektep ve Lise Müfredat Programı* ile lise ikinci sınıftaki Türk edebiyatı tarihi dersinin içeriği geliştirilmesine kadar kullanılmıştır. 1929'daki değişikliklere göre kitapların içerikleri öğretim programına göre eksik kalmıştır.

Lise üçüncü sınıf öğretim programındaki Garp edebiyatı dairesindeki Türk edebiyatı dersinin öğretim süreçlerinde İsmail Habip'in *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1925) isimli kitabı kullanılmıştır. Bu kitapta da Türk dünyasının ortak ürünlerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Araştırma verilerinden elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere millî değerler üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kültürel değerlere önem verilmektedir. Ders kitapları verilerinden elde edilen bulgular ışığında Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatı önemli sayılmış ve öğretim programları da bu düşünceyle hazırlanmıştır. Türk kültürünün köklü bir geçmişi olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu köklü kültür üzerine kurulduğunu bilen bireylerle millet bilinci oluşturulmak istenmiştir. Edebiyat kanonu olarak da isimlendirilen ama öğretim programının uzak hedefleri olan bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde öğretim programlarını hazırlama düşüncesini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda ders kitaplarında kullanılan Türk dünyası edebiyatları metinlerinin bilinçli seçildiği ve ders kitaplarında yer aldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Hasan Âli, Hıfzı Tevfik & Hamamîzâde İhsan.(1926). *Türk edebiyatı numuneleri*, İstanbul, Millî Matbaa.
- İbrahim Necmi. (1338). *Tarih-i edebiyat dersleri birinci cilt-eski edebiyatımızın tarihine seri bir nazar*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- İsmail Habip (1340). *Türk teceddüt edebiyatı tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Karaağaçlı, M. (2023). *Program geliştirme butiği*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yay.
- Maarif Vekâleti, (1340). *Lise müfredat programları esbâb-ı mûcibe lâyhıası*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1927). *1340 Tarihli orta mektep ve lise müfredat programına zeyl*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekâleti. (1929). *Orta mektep ve liselerin Türkçe müfredat programı*. Ankara: Yeni Gün Matbaası.
- Mehmet Fuat (1926). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Millî Matbaa.
- Vygotsky, L. S. (2018). *Düşünce ve dil*. (B. Erdoğan çev.). İstanbul: Roza.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Zülfikar, H. (2022). İçerik çözümlenmesi. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. TÜBİTAK: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/icerik_cozumlemesi [Erişim Tarihi: 18.06.2024]